

Ali Şir Nevâyî'nin Biyografi/Tezkire Türündeki Risalelerinin Binası, Ağıt ve Hatırat Üslubu, Ölüm Ritüelleri

The Works of Ali-Shir Nawa'î in the Genre of Biography/
Hagiography, Elegy, and Memoir Style, Death Ritual

Tanju Oral Seyhan*

Öz

Ali Şir Nevâyî, Türk edebiyatında çeşitli ilklere imza atmış bir “akıl mühendisi”dir. Onun kaleme aldığı âlim, mutasavvıf Seyyid Hasan-ı Erdeşîr için *Hâlât-ı Seyyid Hasan Big*; edip, bestekâr, hekim ve sûfi Pehlevan Muhammed için *Hâlât-ı Pehlevân Muhammed* ve eserlerini Farsça ve Arapça yazan Nakşibendî tarikatı mensubu, âlim ve şair Abdurrahman Molla Câmî için *Hamsetü'l-mütehayyirîn* adlı risaleleri Türk dünyasında Türkçe yazılmış biyografi türünün ilk örnekleridir. Ali Şir Nevâyî'nin bu risaleler ve *Mecâlisü'n-Nefâyis* ile temellerini attığı bu türün yazım metodları kendisinden sonra bu alanda yazanlar tarafından gerek Doğu gerekse Batı Türklük sahasında uygulanmıştır. Doğu Türklük sahasında Babur Şah *Baburname*'de tezkire yazımı metodunu daha geliştirmiş, alt başlıklar (*Vilâdet ü nesebi, Şekl ü şemâili, Ahlâk u etvârı, masâfları* / Masâf ve uruşları, *Vilâyâtı,*

Geliş tarihi (Received): 16-08-2023 Kabul tarihi (Accepted): 15-01-2024

* Prof.Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. İstanbul-Türkiye/ Mimar Sinan Fine Arts University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature. Istanbul-Türkiye. seyhantanju@yahoo.com. ORCID ID: 0000-0002-1283-0920

Evlâdı, Havâtîn u serârı, Ümerâsı gibi) kullanmıştır. Ali Şir Nevâyî'nin risaleleri sadece teknik anlamda yazılmış biyografi değil aynı zamanda bir ağıt ve hatırat özelliği taşırlar. Bu çalışmada bir inşa ustası, kompozitör olan Ali Şir Nevâyî'nin temelini attığı biyografi türünün binasını/inşa metodu ortaya konulmaya çalışıldı ve adı geçen risaleler bazı üslup özelliklerini kavramak açısından değerlendirildi. Türkiye'de bu risalelerin metin neşri yapılmış, Türkiye Türkçesine aktararak sözlük-dizini hazırlanmış; ancak dilbilgisi özellikle cümle yapısı, kültür tarihi, söz varlığı, üslup gibi farklı açılardan metin analizi yapılmamıştır. Ali Şir Nevâyî'den sonra kaleme alınan gerek tek kişi gerekse çok kişinin konu edinildiği tezkirelerde biyografi yazımında bu hususiyetlerin uygulandığı tespit edildi. Türk kültür hayatında, edebiyatında yeri olan üç kadim dost, ata sayılan yaşadıkları dönemin önemli isimleri arasında yer alan şahıslar için yazılan biyografi, hatırat, mensur ağıt hususiyetleri taşıyan risaleler yazılış amacına bağlı olarak ölümlü ilgili âdetleri ve söz varlığını da barındırmaktadır. Ölüm ve ölüm ritüelleri üzerine çok çalışma bulunmaktadır. Makalede hatırat inşası ve üslup özellikleriyle birlikte eserlerin konusu ve zengin bir malzeme sunması bakımından sadece Ali Şir Nevâyî'de ölümlü ilgili söz varlığı ve âdetler risaleler yanı sıra *Münşeat, Mecâlisü'n-Nefâyis, Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı eserlerine de bakılarak belirlenmeye çalışıldı.

Anahtar sözcükler: *Ali Şir Nevâyî, Seyyid Hasan-ı Erdesir, Hâlât-ı Seyyid Hasan Big, Abdurrahman Câmî, tezkire, ölüm*

Abstract

Ali-Shir Nawa'i is a "mastermind" who has left various milestones in Turkish literature. His compositions, "Halat-i Seyyid Hasan Big" for the scholar and mystic Seyyid Hasan-i Erdesir; "Halat-i Pehlevan Muhammed" for the poet, composer, physician, and Sufi Pehlevan Muhammed; and the biographical treatises "Hamsetu'l-mutehayyirin" for Molla Jami, a member of the Naqshbandi Sufi order who wrote in Persian and Arabic, are among the earliest examples of the biography genre. These works are not only biographies in a technical sense but also possess the characteristics of elegy and memoir. In this study, the treatises were evaluated to understand the construction and some stylistic features of the biography genre laid down by Ali-Shir Nawa'i, a master builder and composer. Although these treatises have been published in Turkey, translated into Turkish, and a dictionary-index has been prepared, there has been no text analysis from various perspectives such as grammar, cultural history, etc. After Ali-Shir Nawa'i, it was observed that these characteristics were applied in biographical writing in later hagiographies, whether focusing on a single individual or multiple individuals. Biographies, memoirs, and prose elegies written for ancient friends and revered figures in Turkish cultural life, bearing the characteristics of the mentioned treatises, also include customs and vocabulary related to death depending on the purpose of writing. In this article, an attempt is made to determine the construction of memoirs and stylistic features by examining some of Nawa'i's works, "Munshaat," "Majalisu'n-Nafayis," and "Muhakamatu'l-Lugatayn."

Keywords: *Ali-Shir Nawa'i, Seyyid Hasan-ı Erdeshir, Halat-ı Seyyid Hasan Big, Abdurrahman Jami, tazkira (biographical dictionaries), death*

Extended summary

As you know, Nawa'i wrote biographies/tazkiras for three prominent figures that left their mark on the period they lived in:

1. Scholar and mystic Seyyid Hasan-ı Erdeshir (Born H. 821/M. 1418 - Died H. 894/M. 1488-89), not only wrote the *Halat-ı Seyyid Hasan Big* (HS) treatise about him but also included him in the second chapter of his *tazkira* called *Mecalisü'n-Nefayis* (MN) (Eraslan, 2001: 74-75; 389-390).

2. Scholar, composer, physician, and Sufi Pehlevan Muhammad (Born ? - Died H. 898/M. 1492), Nawa'i wrote the *Halat-ı Pehlevan Muhammad* (HP) treatise for him, which he wrote in prose and verse in a fluent language and style.

3. Molla Cami, a member of the Naqshbandi Sufi order, a scholar, and a poet who wrote his works in Persian and Arabic (Born H. 23 Sha'ban 817/M. November 7, 1414 - Died H. 18 Muharram 898/M. November 9, 1492). For him, Nawa'i composed a long elegy in the form of a *terkib-i bend* in his *Divan-ı Fani* (Okumuş 1993) and *Hamsetü'l-mütehayyirin* (HM). They were written long after his death.

The emergence and differentiation of single-person *tazkiras*, especially in the New Uyghur literature, have been influenced by these three biographies by Ali-Shir Nawa'i. Examples of such *tazkiras* include *Tazkira-i Hoca Muhammad Şerip Büzrükvar*, *İslam-name*, *Tazkira of Appak Hoca*, *Tazkira-i Arslanhan*, *Tazkira-i Hazret Mollam*, *H. Abdü'r-raşid Han*, and others. We can see that Ali-Shir Nawa'i also took a leading role in this field and laid the foundations and developed methods for this genre.

It has been noted in various studies that Nawa'i was the first to write biographies in the Turkish language. The three elegies and memoir-style biographies written by Nawa'i in *Mecalisü'n-Nefayis* and dedicated to his three close friends and spiritual guide serve as official evidence of this claim. One of the elegies, written after their deaths, reached its final construction method in *Hamsetü'l-mütehayyirin* (HM) and represents the first examples of this genre in Turkish literature. The intersection of their lives with his, anecdotes from his own life... In fact, biography, memoir, literary criticism, a biography and memoir, and the construction of a screenplay text are intertwined. The plan for this genre is clearly stated in HM (Abik 2006: 20):

1. Title of the treatise,
2. Tevhit (verse)
3. Naat (verse)
4. Presentation (prose, verse elegy)
5. Reason for writing:

5.1. The reason for writing the treatise

5.2. Explanation of the structure of the treatise

5.3. Reason for the title of the treatise

5.4. Content of the main sections in the treatise building

6. Introduction (Preface): Genealogy, birth, upbringing, and Nawai's acquaintance with the person for whom the *tazkira* is written

7. Articles (Varies according to the person for whom the *tazkira* is written and their works, based on the degree of relationship):

7.1. Article: Joint works

7.2. Article: Letters

7.3. Article: Works of the person for whom the *tazkira* is written

8. Conclusion:

8.1. Works read by Nawa'i from Cama

8.2. Death, rituals

8.3. Prayer, a Persian rubai date for the lament of death, Persian Mersiye

There are no sections on *tevhit* (unity), *naat* (praise), and *sebeb-i telif* (reason for composition) in HS and HP. The treatises begin with a rubai-style lament, but the greatest mourning is the expression of belief. Nawa'i addresses his mentors and friends by writing about his intense emotions, pain, and cherished memories. All three treatises start with the death event that initiates a rich social ceremony, expressed in a literary form through weeping (*hay hay çekme*), lamentation, condolences, and commemorating the deceased with good memories. When comparing the three treatises, we see that the degree of closeness to the person mentioned in the text and the known information about them determine the content of the text: HS reflects the sincerity of a biography written for a mentor, but the formality and respect brought by his mentorship are reflected in the choice of words. In Jami's treatise, he expresses his respect for his close companion/friend using elegant and sincere words. In all treatises, the third-person plural pronoun (*alar*) is used with politeness to refer to the three individuals. In HM, the memories expressed indirectly through *tahkiye-style* narration often take the form of speech sentences resembling a screenplay. The lively language used in the jesting between Jami and Nawa'i is evidence of this.

The works of the person whose biography is written and the shared memories written in a simple and *tahkiye* style determine the volume of the treatises. The difference in Nawai's relationship with Jami compared to others increases the volume of the treatise due to Jami's numerous works, resulting in more sections in the body of the text. Perhaps as a result, in HM, the structure and content of the treatise are determined before the introduction. Although the construction method is not explained in the other two treatises, their structures are based on the same plan. In HM, there are three articles in the body of the text. In HS and HP, common memories and skills can be considered as two articles in the main body.

Simple, connected, conditional, nested, and clause-containing compound sentences are used independently or interconnected. However, they are not devoid of clarity and comprehensibility, and almost all of them are seen as short sentences. Different types of interrogative sentences (real questions, questions with known answers) are utilized to maintain liveliness, strengthen arguments, and provide evidence. Short conditional compound sentences are frequently used to establish cause-and-effect relationships. In memories, nested compound sentences are kept short to achieve indirect narration, and colons are placed one on top of the other. The inner sentence(s) either directly appear within the sentence, or they are present as a subordinate clause or adverbial phrase with the function of the colon. To enhance eloquence, verses written with Chagatai words are interspersed, exhibiting the richness of the Turkish language in terms of various delicate expressions and diverse means of expression. Nava'i employs these verses in Turkish, showcasing the richness of the language in the ML (*Muhakemetü'l-Lugatain*) with its ample possibilities for expression.

Giriş

Babur Şah (Andican 14 Şubat 1483- Agra 26 Aralık 1530), Babur-nâme'de Ali Şir Nevâyî'den (doğ. Herat 9 Şubat 1441-öl. Herat 3 Ocak 1501) bahesederken “Alî Şîr Bêg nazîri yok kişi édi... Hâsıl kim her kimge her iş için her hatt kim bitiptür yığışturuptur...” (B, 170b/11-171a/2) (Ali Şir Bey, benzeri olmayan bir kişi idi. ... Hasılı, herkes, her şey için toplayıp bir yazı yazmıştır.) der. O'nun “herkes ve her iş için yazdığı bu makale”ler bize yaşadığı döneme dair pek çok konuda birincil kaynaktır. Mühürdarlıktan divan beyliğine kadar devlet yönetiminde önemli görevler üstlenen Ali Şir Nevâyî'nin bizzat merkeze kendisini koyarak zaman-mekândaki eylemleri, bunların sonuçları hakkında kayıt tutması, toplumsal hatıralarını kayıt altına alarak fikir önderlerini, sanatçıları kendi ifadesiyle zaman sayfasında unutulmaya bırakmayarak başkalarına öğretme ve tanımlaması önemli bir zihni faaliyet olup insanlık tarihi bakımından kıymetlidir.

Ali Şir Nevâyî biyografi yazım metodu olarak Doğu ve Batı Türklük dünyasında ilk olma özelliği taşır. Babur Şah *Baburnâme*'de bazı bölümlerde kişileri tanıtırken *Mecâlisü'n-Nefâyis*'teki biyografi yazma metodunu uygular. Sultan Ahmed Mirza'nın tanıtıldığı bölümü örnek verebiliriz. Başlık görevinde geçiş formülleriyle (*Vilâdet ü nesebi, Şekl ü şemâyili, Ahlak u etvâri, masâfları / Masâf ve uruşları, Vilâyâtı, Evlâdı, Havâtîn u serârı, Ümerâsı*) kişilerin çeşitli biyografisi yazılır (18a/9- 21a/6). Biyografisi yazılan hayatta değilse öldüğü, defnedildiği yer belirtilir. Devlet yönetimindeki kişilerden bahsedilirken savaşlarından, yaptıklarından, varsa ahlak ve etvarı başlığı altında kabiliyetlerinden, eserlerinden bahsedilir. Çok kişinin konu edinildiği tezkirelerde verilen biyografik bilgiler çok uzun değildir, ortak anılara vb. yer verilmez. *Mecâlisü'n-Nefâyis* bu bakımdan çeşitli çalışmalarda değerlendirilmiştir. Mesela Oğuz Ergene bu eserdeki biyografik öğeleri değerlendirmiştir (2018).

Çalışmanın ikinci kısmında üzerinde durduğumuz ölümle ilgili terminoloji ve âdetler pek çok çalışmaya konu olmuş, tezler yapılmıştır. Ali Şir Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâyis*'indeki metonimik yapılar incelenirken öl- fiiline de yer verilmiştir (Temel, 2020). Bu çalışmada ise

Ali Şir Nevâyî'nin bize bıraktığı mirasında yer alan ağıt, hatırat üslubuyla kaleme aldığı biyografi/tezkire türündeki ortak özellik taşıyan üç risalesinin inşası ve üslubu üzerinde duruldu. Ali Şir Nevâyî'nin doğrudan ölümle ilgili kullandığı terminoloji ve ritüeller toplu olarak değerlendirildi.

Toplumda yeri olan kişilerin, kayıplarıyla yaşanan derin yokluk duygusuyla anılması, tarih bilinciyle de yaptıklarının yazıyla kaydedilerek geleceğe aktarılması Türklerde bir gelecektir. Yusuf Has Hacıb *Kutadgu Bilig*'de yazı yazmayı İslâmi bir temele dayandırarak

Törütmezde aşnu bayat bu âlem

Törütti yorıttı bu levh-u kalem (KB, 2227)

“Tanrı bu âlemi yaratmadan önce levh ile kalemi yaratıp yürürlüğe koydu.” der ve

Bitig birle yalñuk bitir bilmişin

Bitise bilür er negü kılmışın (KB, 2223)

“İnsan bildiklerini yazı ile yazar; yazarsa ne yaptığını bilir.”

Bitinmiş üçün söz unutmaz kalur (KB, 2697)

“... yazıldığı için söz unutulmaz kalır.”

Bitimedi erse bitigli bitig

Negü bilgey erdiñ bu hikmet bilig (KB, 2698)

“Yazanlar kitapları yazmasaydı, bu hikmeti, bu bilgiyi nasıl öğrenecektin?”

Bitip kodmasa erdi bilge büğü

Biziñde ozakıg kim erdi tigü (KB, 2699)

“Âlim ve bilgili kişiler yazıp bırakmamış olsaydı bizden öncekilerden kim bahsedebilirdi?” beyitleriyle yazı yazmanın önemini vurgular, Ali Şir Nevâyî de bu geleneğin takipçisi olmuştur. Matemini Câmî'nin ölümünden bir yıl geçmesine rağmen dindirmek için yazı yazmak ister:

Çün bu mâtemde mecrûh köngül âzârı ve mahzûn hâtır ıztırâb ve ıztırârı haddin aştı. Bu renc teskîni ve bu âşûb itminânı üçün hayâlga andak kildi kim ol sipihr-i 'izz ü ikbâl bile bu hâkî-vesî fûrû-mâye ve ol mihr-i evc-i kemâl bile bu zerre-i kem-sermâye arasıda ötken hâlâtın bir niçe varak nigâriş kılğay min.” (HM, R758b/14-17) (Bu matemde yaralı gönül incinmesi ve hüzünlü gönül ıstırap ve çaresizliği haddini aştı. Bu üzüntünün teskini ve bu kargaşanın giderilmesi için akla öylece düştü ki o yücelik ve baht göğü bu toprak gibi değersiz (ben) ve o olgunluk göğünün güneşi ile bu sermayesi az zerre arasında geçen hâllerden bir kısmını kâğıda dökeyim.)

Ali Şir Nevâyî, *HE*'nin “söz tarifide” adlı 14. Bölümü olan “Nazm terkîbin nesr tertîbiga tercih kılmak”ta nazmı daha çok söz söyleme imkânı olduğu için nesre tercih edişini anlatır. Nazım için “*nazm-ı gevher-nişân*”, nesir için “*nesr-i lü'lü-feşân*” ifadesini kullanır. Onun için

Nazm aña gülşende açılmaklığı

Nesr kara yirge saçılmaklığı (HE, 593)

“(Söz için), bahçede güllerin açılması nazm; kara toprağa saçılması nesirdir.”

Munça ki şerh etti kalem sözge hâl

Nesride vü nazmıda bar özge hâl (576)

(Kalem sözle ilgili mensur bunca açıklama yaptı, nazımla ilgili o başka biçimde anlatılır.)

Söz ara yalğan kibi yok nâ-pesend

Eyler anıñ nazmını dâna-pesend (577)

(Düz sözde yalan gibi değersizdir yoktur, ancak nazımdaki yalanı ehil olanlar beğenir.)

Ornıda tişler dür-i manzum irür

Çün saçılır kıymeti ma'lûm irür (578)

(Öz yerinde dizilmiş dişler inci gibidir, saçılıp gittiklerinde onların ne değeri olur!)

Munda perîşânlığı nâ-heş kılıp

Anda müretteblığı dil-keş kılıp (580)

(Sözün nesirdeki dağınıklığı hoş görünmez, ancak şiirdeki düzeni gönül alıcıdır) (Türk, 2015: 48).

Ali Şir Nevâyî manzum eserlerinde söz söylemeden kendini serbest hissederek onlarca beyitle ifade eder. Aynı konuyu düzyazılarında zengin içerikli, eserin türüne göre seçtiği cümle türleri ve üslupla çıkarılacak hiçbir unsura yer vermeksizin, mümkün olduğu kadar kısa, açık ve anlaşılır bir dille anlatır, sözü uzatmaz. Düzyazılarının sağlam bir planı, binası vardır. Nazma yeri geldiğinde başvurmuş, nesirle ifade ettiği düşüncelerini nazımla pekiştirmiştir.

Ali Şir Nevâyî biyografisi, tezkire “anma, hatıra getirme” yazımında Türk nesir diline katkıda bulunmuş, bu türlerin kurucusu olmuştur. Ali Şir Nevâyî söz varlığına olduğu kadar gramer kuralları çerçevesinde kullandığı çeşitli cümle yapılarıyla dile hâkimdir. Zeki Velidi Togan onun için “Hasan Ardaşir’e ithaf ettiği uzun manzum Hasb-i Hâlinde, keza eserlerinde bizzat kendisini heyecanlandıran hadiseleri tavsif ederken, sade ve tekellüfsüz bir Türkçe kullanır” (Togan, 1940: 335) değerlendirmesinde bulunarak incelediğimiz risaleleri “Hasb-i Hâl” diye tanımlar.

Bilindiği üzere Ali Şir Nevâyî yaşadıkları döneme damga vuran üç kıymetli isim için birer biyografi yazmıştır:

1. Âlim, mutasavvıf Seyyid Hasan-ı Erdeşir (Doğ. H. 821/M. 1418- öl. H. 894/ M.1488-89) için *Hâlât-ı Seyyid Hasan Big* (HS) risalesini yazmakla kalmamış *Mecâlisü'n-Nefâyis* (MN) adlı tezkiresinin ikinci meclisinde de ona yer vermiştir (Eraslan 2001: 74-75; 389-390);

2. Edip, bestekâr, hekim ve sûfi Pehlevan Muhammed (Doğ.? - öl. H. 898/M. 1492) için *Hâlât-ı Pehlevân Muhammed* (HP) risalesini yazmış ve ana hatlarıyla mensur, zaman zaman da manzum olarak akıcı bir dil ve üslupla kaleme almıştır.

3. Eserlerini Farsça ve Arapça yazan Nakşibendî tarikatı mensubu, âlim ve şair Molla

Câmî (Doğ. H. 23 Şâban 817'de / M. 7 Kasım 1414- öl. H. 18 Muharrem 898 / M. 9 Kasım 1492) için *Dîvân-ı Fânî'de* terkiib-i bend tarzında uzun bir mersiye (Okumuş, 1993) ve *Hamsetü'l-Mütehâyirîn* (HM) ölümünden bir hayli geçtikten sonra kaleme alınır. Baykara tarafından yıl aşu verilir, ona bağılı olanlar mezarı başında büyük bir imaret yaptırırlar ve görevliler tayin ettirilir. Nevâyî'nin matemi bir türlü bitmez, kendisi için iftihar vesilesi olan anılarını kaleme almak için risaleyi yazar. *Kitâb-ı Münşeat*'ta (M) da Hüseyin-i Baykara'nın Câmî'nin vefatını soran mektubu üzerine yazdığı cevapnamede (76. mektup: M, s. 44: 16b/14) dostunun kaybı vesilesiyle ölümle ilgili düşüncelerini anlatır ve Câmî'nin vefatının kendisi için "şüphesiz sonsuz üzüntünün kaynağı ve sürekli bir matem sebebi olacağı"nı ifade eder (M, 12b/21).

Tezkire "Tarihi olayları ve şahısları nesir ya da şiir şeklinde anlatan ve hem tarihi hem de edebi yönü olan bir tür ... bilinen tarihi dönemde yaşamış önemli şahıslar ve belli bir yerde ortaya çıkan önemli bir olay veya hadiselerin anlatıldığı eser, ... yazarların hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren eserler" (Zal, 2014: 162) olarak tanımlanır. Özellikle Doğu Türkistan'da Yeni Uygurlarda hükümdarları (Sultan Satuk Bugra Han Gazi, Yusuf Kadir Han vb), dinî şahısları (Hz. İmam Ca'fer, Hz. Abdü'r-reşid Han, Hz. İşan, Hz. Şah Meşreb v.b.) konu alan gerek çok kişilik gerekse tek kişilik mensur, manzum-mensur, manzum (Tezkire-i Arslan Han) tezkire(ler) yazmak bir gelenektir. Bu geleneğin Ali Şir Nevâyî'nin 3 biyografisinin ve *Mecâlisü'n-Nefâyis*'in tesiri altında gelişip farklılaşmasıyla oluştuğu düşüncesindeyiz: *Tezkire-i Hoca Muhammed Şerip Büzrükvâr, İslam-nâme, Appak Hoca Tezkiresi, Tezkire-i Arslanhan, Tezkire-i Hazret Mollam, Hz. Abdü'r-reşid Han, Tezkire-i Mevlânâ Erşiddin Velî* (uzun ve kısa nüshaları var), *Tezkiretü'l-İrşâd, Tezkire-i Bugra Hanîdin Şeyh Cemaleddin Küdeğî'nin tezkiresi v.b.* Azerbaycan ve Osmanlı tezkireciliği de Herat tezkirecilik mektebinin önemli isimleri Devletşah ve Ali Şir Nevâyî etkisinde gelişip kendine mahsus bir yapıya bürünmüştür.

Ali Şir Nevâyî'nin tezkireleri üzerinde çalışan ve neşirlerini yapan Prof. Dr. Kemal Eraslan, *HS* ve *HP* risaleleri için "... hacimlerinin küçük olmalarına rağmen biyografi türünün güzel örneklerinden sayılabilecekleri gibi Ali Şir Nevâyî'nin bu sahadaki kudretini de ortaya koyar niteliktedirler. Ölçülü ve san'atkârane bir üslupla yazılan bu risâleler, sâdece ele alınan şahısların hayat ve kişilikleri hakkında bilgi vermekle kalmamakta, devrin sanat ve kültür hayatına, tarihine de ışık tutmaktadırlar. Bilhassa *HP* risalesinde, tıp, musikî, edebiyat, sosyal hayat ve diğer yönleri ile Herât'ın Türk kültüründeki yeri ve önemi, devrin önde gelen simâları ile bizzat Ali Şir Nevâyî'nin hayatı hakkında faydalı bilgiler bulmaktayız." (Eraslan, 1980: 99) değerlendirmelerinde bulunur. Bu risalelerin hacimlerinin küçüklüğü muhtemelen yazıldığı türün özelliği ve özlü nesir gereğidir.

I. Risalelerin Binası

Ali Şir Nevâyî'nin yazdığı *HS*, *HP* ve *HM* risalelerinin kurgusu giderek metodik bir şekilde bürünmüştür. *HS*'de ve *HP*'de risalelerin binasının planını yazmaz, *HM*'de ise açıkça yazarak bölümlerin içeriklerini de belirtir. Buna göre Ali Şir Nevâyî'nin küçük farklar görülmele birlikte esas itibariyle kaleme aldığı üç tezkiresinin inşası şu şekildedir:

1. Risale adı/başlık

2. Tevhit (manzum)

3. Naat (manzum)

4. Sunum: Risale konusunun belirtildiği isim cümlesi veya kim'li birleşik cümle kuruluşunda risalenin okuyucuya arz edildiği mensur bir cümle; akabinde risalenin ne vesileyle yazıldığı okuyucuya hissettiren rubai türünde bir ağıt yer alır.

5. Sebeb-i telif:

5.1. Risalenin yazım sebebi

5.2. Risalenin adının konulma sebebi

5.3. Risale binası ve ana bölümlerin içeriği

6. Giriş (Mukaddime): Adına tezkire yazılanın nesebi, doğumu, yetişmesi, Ali Şir Nevâyi'nin tanışması

7. Makaleler (Adına tezkire yazılana ve eserlerine, ilişki derecelerine göre makale sayısı değişiklik gösterir):

8. Hatime:

8.1. Adına tezkire yazılanın son demleri, ölümü, yoğ merasimi

8.2. Dua, adına tezkire yazılanın ölümüne düşülen Farsça rubâi tarih, Farsça Mersiye

Ali Şir Nevâyi'nin Seyyid Hasan-ı Erdeşir, Pehlevan Muhammed için yazdığı iki risalede Tevhit, naat ve sebeb-i telif bulunmaz, diğer ana bölümler başlık olmasa da HM'de belirttiği planla aynıdır.

1. **Hâlât-ı Seyyid Hasan Big risalesi (HS):**

1.1. **Başlık:** Hâlât-ı Seyyid Hasan Big

1.2. **Ağıt (Manzum rubâi)**

Lutf'êyleben êy nesîm-i kudsi-âsâr

Bir katla fenâ gülşeniga êyle güzêr

Ahbâbga kim taptılar ol yêrde karâr

Mêndin yêr öpüp arz-ı niyâz êt zinhâr

1.3. **Sunum:** Bildirme unsuru düşürülmüş, kelime grubu görünümünde isim cümlesi yapısında bir sunum yapılır: *Sâlik-i fânî vü gevher-i kân-ı maârif ü maânî Seyyid Hasan-ı Erdeşir rahimehu'llâh sîret ü hâlâtuda* (HS-R734b/2)

1.4. **Mukaddime:** Seyyid Hasan-ı Erdeşir'in nesebi, kimin yanında bulunduğu, eğitimi, tabiatı hakkında bilgi verilir. Kabiliyetleri, uzmanlık alanları, hayatı, nasıl yaşadığı hakkında açıklama yapılır. Ali Şir Nevâyi bu bölümde 861'de onunla tanışması ve dostluklarından bahseder.

1.5. **Sebeb-i telif: --**

1.6. Makaleler:

1.6.1. <Makale>: Seyyid Hasan-ı Erdeşir'in beğendiği, okuduğu kişiler, eserler, çevresi, dönemin sanatçıları, ileri gelenleriyle ilişkileri hakkında bilgi verilir. Ahlakı ve tavırları, vaktini nasıl geçirdiği, tabiatından giyim kuşamına kadar tercihlerinden tek tek bahsedilir. Hikmetlerine işaret edilir.

1.6.2. <Makale>: Çevresi, sohbetlerine katıldığı kişiler (Hoca Nasuriddin Ubeydullah vb); Sultan-ı Sahib-kıran'ın Horasan tahtını alması, Seyyid Hasan-ı Erdeşir'in onun iltifatlarına mazhar oluşu, kronolojik olarak hayatındaki değişimler dile getirilir. Ali Şir Nevâyî'yi 14 yaşında vefat eden oğlunun yerine koyarak "Oğul!" deyişinden bahseder.

1.7. Sonuç (Hatime)

1.7.1. Yaşı 60'ı geçer. Kendi köşesine çekilir, Hak yolunda yürümek ister, padişaha arz eder ama kabul görmez, birkaç yıl askerlik, sipahilik yaptıktan sonra kendisine izin verilir. Fakr u fena yolunda yüce mertebelere ulaşır. Çok arzu etmesine rağmen Hacc'a gidemez.

Heri'de 894'te 73 yaşında vefat edişi ve kendisinin onun için yaptıklarını bu bölümde anlatılır.

1.7.2. Farsça ölümüne düşülen rubâî tarih

1.7.3. Dua (mensur-manzum)

1.7.4. "*Bahr-ı irfân duri Seyyad Hasan ol kim eflâk / Yitti dürci ara bir körmedi andak dür-i pâk*" olarak medhettiği Seyyid Hasan-ı Erdeşir'in matemindeyken yazdığı 8'er beyitten oluşan 7 bendlik bir terki-i bend mersiye bulunur. Ali Şir Nevâyî 1. bendde ölüm karşısında kaldığı şaşkın hâli; 2. bendde ölümden kimsenin kaçamayışını, ölüm karşısındaki çaresizliği; 3. bendde dostunun ölümüyle geride kalanları, feleğin düşürdüğü perişan durumu, matem; 4. bendde ölenin üstün vasıflarını bir bir sayarak *kanı* "hani" redifiyle bu özelliklerde birinin bulunmadığını anlatır. 5. bendde ölen için dua edilerek onsuz ne yapılacağı, ruhundan meded dileyiş dile getirilir, ruhundan meded dileme, keşkeleri; 6. bendde hastalandığında hizmet ederek iyileştirebilmiş olma isteği ama takdirin değiştirilemeyeceği; 7. bendde ölümün kaçınılmazlığı karşısında hayata sıkı sıkı bağlanıp dünyevi isteklerde bulunmamak gerektiği anlatılır.

Risalede beyitlerle zenginleştirilmiş bir nesirle Seyyid Hasan-ı Erdeşir tanıtılır. Metinde gerek onun şiirlerinden gerekse meclislerde okuduğu şiirlerden (Mevlânâ Lütî, Mevlânâ Mukîmî'den) örnekler yer verilir.

2. *Hâlât-ı Pehlevân Muhammed* risalesi (HP)

2.1. Başlık: *Hâlât-ı Pehlevân Muhammed*

2.2. Ağıt (manzum rubâî):

Ëy çarh nè devrler ki peyvest ettiñ

Devründe mahabbet ehlini mest ettiñ

*Her kimni kim âlemde zeber-dest ettiñ
Âhır ecel eligidin anı pest ettiñ*

2.3. Sunum: Bildirme unsuru düşürülmüş, kelime grubu görünümünde isim cümlesi yapısında bir sunum yapılıdır: *Tarîk-ı fenâsığa müferrid ve fenâ tarîkida mücerred, cihândagı pehlevânlarınñ pehlevân-ı cihânı ve pehlevânlig cihânınıñ cihân pehlevânı, sûret ü manâda bî-şibh ü nazîr yanî Pehlevân, şemsü'l-mille ve 'd-dîn, Muhammed-i Kuştî-gîr, nevvera 'llâhu merkadehu sûret ü rihletide* (HP-R738a/2-3)

2.4. Sebeb-i telif: --

2.5. Giriş (Mukaddime): Pehlevan Muhammed'in nesebi, pehlevan lakabını alışı, hünerli olduğu bilimler (edvâr ve musiki, şiir, muamma, aruz ve kafiye, kıraat, nücum, tıp, farmakoloji, hikmet, fıkıh) ve örnekler verilir.

2.6. Makaleler:

2.6.1. <Makale>: Pehlevan Muhammed'in maharetli oluşundan ve tek tek uzmanlık alanlarından; ahlakının güzelliklerinden, fakirlere gariplere ihsanlarından bahsedilir. Pehlevân'nın tekkedeki meclisine, sohbetine katılanlar tek tek zikredilir.

2.6.2. <Makale>: Bu bölümde aslı olarak Pehlevan Muhammed'in *zihin ü zekâsı letâfetinden ve hâfızası tîzligi zerâfetinden*" örnekler verilir, ortak hatıralardan bahsedilir: Ali Şir Nevâyî, Pehlevan Muhammed hastayken Meşhed'den kalkıp gelerek ona bakışını; şiir üzerine sohbetlerini, Pehlevan Muhammed'in bir gün sabah yazıp cebine koyduğu yeni bir şiir notunu gizlice oradan alıp, ezberleyerek yerine koyup mahlası Nesimî ile değiştirerek kendisine okuyarak muziplik yapışını tahkiye tarzında sürprizli bir anlatımla bir senaryo metni kurgusuyla anlatır. Ali Şir Nevâyî, edebî bir sohbet örneği içinde Nesimî ve Lutfî hakkındaki görüşlerini dile getirir.

2.6.3. <Makale>: Aralarındaki yazışmalardan örnekler verilir.

2.7. Sonuç (Hatime):

2.7.1. Pehlevan Muhammed'in ihtiyarlığı, hastalanması, Ali Şir Nevâyî'den hekim göndermesini istemesi, tedavi çalışmaları anlatılır. Bu vesileyle dönemin tabipleri hakkındaki bilgiler paylaşılır. Pehlevan Muhammed'in vefatı, defnedilişi, yoğ merasimi ayrıntılı olarak açıklanır. Câmî'den 1 yıl sonra vefat ettiği belirtilerek ikisinin dostlukları dile getirilir.

2.7.2. Pehlevan Muhammed'in ölümüne düşülen rubâî türünde Farsça tarihlere yer verilir.

2.7.3. Dua (mensur-manzum): *Hak, subhanehu ve taala, her zamân yüz kandil-i nûr ve her dem miñ meşal-i sürûr-ı pür-fütûh rûhığa nâzil kılsun ve anıñ rûhı mededidid bu şikeste-i gam-zede ve bu haste-i mâtem-zedeniñ dünyevî makâsıdın ve uhrevî murâdâtın hâsıl* (Hak subhanehu ve taâlâ her zaman yüz nur kandili ve her an bin ferahlık veren sevinç meşalesi ruhuna nazil kılsın. Ve onun ruhunun yardımından bu gamlı ve matemli hastanın dünyaya âit maksatlarını ve âhirete âit muradını yerine getirsin.) (HP, s. 120, 135)

*Tâ haşır anıñ merkadı pür-nûr olsun
Hak rahmetidin revânı magfûr olsun
Cennet çemenide rûhi mesrûr olsun
Kevser suyu mey sâkî aña hûr olsun*

3. *Hamsetü'l-mütehayyirîn* risalesi (HM)

3.1. Risale Adı/başlık: --

3.2. Tevhit (manzum): Abdurrahmân Câmî'nin âlim kişiliğine uygun olarak Ali Şir Nevâyî diğer pek çok eserinde olduğu gibi tevhidden itibaren risaleye başlar. Burada da kendisini Câmî için bu kitabı yazmaya iten âlime hizmet etmekle ilgili olarak Allah'ın güzel isimlerinden “*âlim ü allâm*” pekiştirici ve belirleyici olarak seçer.

3.3. Naat (manzum): Hz. Muhammed'in *feninden*, ilm ehlini zengileştirmesinden bahsedilir.

3.4. Sunum: Ali Şir Nevâyî mektuplarda sıklıkla başvurulan ‘*arz kılur ve bu nev' şerhka yitkürür kim* gibi bir geçiş formülü kalıbıyla Abdurrahmân Câmî'yi anlatmaya başlar:

Ve ba'dü benî Âdem eşrâf u havâsı halvetleride husûsa ve ehl-i 'âlem sayır 'avâmı encümenleride 'umûmâ tasaavvur ve enâniyyet umûrının hod-râyı ve 'ucb u nefsâniyyet 'âlemining deşt-pâymayı 'Alî Şir el-mütehallis bi'n-Nevâyî “gufire zünûbuhu ve sûtire ‘uyûbuhu” andak ‘**arz kılur ve bu nev' şerhka yitkürür** kim 'âlî-hazret velayet-menkabet kâşif-i 'ulûm-ı Rabbanî ve 'âlim-i rumûz ve esrât-ı samedânî “el-‘ulemâu ve-resetü'l-enbiyâ” *kısmet-gâhıda 'ilmi on âlemçe ikenlerdin yüzter artugrak terke algan 'ulemâi ümmeti ke-enbiyâ benî İsrâ'il nüzhet-gâhıda yüz yigirmi dört ming harif arasıdın özni dört sahib-millet müşâbehetiga salgan tarikât ehlining muktedâ ve imâmı şerî'at haylining müctehid ve şeyhü'l-islâmı ya 'nî “nûrü'l-hakki ve 'd-dîn kehfü'l-islâmı ve 'l-müslimîn şeyhnâ” ve Mevlânâ Abdu'r-rahmâni'l-Câmî “kaddesa'llâhu sırrahu ve nevvera'llâhu merkadehu” (HM-R758b/3-9)*

“*Men ekremu âlimen fakad ekremenî. Salla'llâhu aleyhi ve âli âlihi ve ashâbehu etbâehu ve sellem.*” (Bir âlime ikramda bulunan bana ikramda bulunmuş olur. Tanrının salat ve selamı Onun ve ashabının ve tabi olanların üzerine olsun); *el- ulemâu ve restü'l-enbiyâ* (Âlimler peygamberlerin varisleridir.); *ulemâi ümmeti ke-enbiyâ benî İsrâ'il* (Ümmetimin âlimleri İsrail oğulları peygamberleri gibidir.) (Abik, 2006: 89) *ayet ve hadislerden alıntılarla anlatımını zenginleştirerek salat u selamda bulunur.*

3.5. Ağıt (manzum rubâî):

*Kim günbed-i gerdende-i 'âlî-bünyâd
Tâ devride ta 'cılga bolgay mu 'tâd
Âdem ki bolup halîfe yaydı evlâd
Evlâdıda pîr ile halef bërmes yâd*

3.6. Sebeb-i telif:

3.6.1. Risalenin yazım sebebi: Ali Şir Nevâyî, Câmî'nin ölümünden en az bir yıl geçmesine rağmen hâlâ matem tutar, kendisini toparlayamaz. Bu üzüntüsünü teskin etme ve perişan hâlden kurtulmak için kendisine değer katan Câmî'den ve onunla ilgili hatıralarından bahsetme isteği risale yazım sebebidir.

3.6.2. Risalenin adının konulma sebebi

3.6.3. Risale binası ve içeriği: Ali Şir Nevâyî burada tezkiresinin inşa planını bölüm adları ve içeriğiyle okuyucuya verir.

3.7. Giriş (Mukaddime): Câmî'nin nesebi, doğumu, yetişmesi ve Ali Şir Nevâyî'nin onun huzuruna çıkarak müşerref oluşundan bahsedilir.

3.8. Makaleler:

3.8.1. Makale: Câmî'nin Ali Şir Nevâyî ile arasında geçen ortak işler, ilgi çekici bahisler, Ali Şir Nevâyî'ye iltifatları,

3.8.2. Makale: Câmî'nin külliyyatında da yer alan Ali Şir Nevâyî ile arasındaki mektuplaşmalar,

3.8.3. Makale: Câmî'nin özellikle de Ali Şir Nevâyî'nin telifine, tasnifine sebep olduğu eserleri konu edinilir.

3.9. Hatime:

3.9.1. Ali Şir Nevâyî'nin Câmî'nin huzurunda talim ve istifade sebebiyle okuduğu eserleri,

3.9.2. Câmî'nin hayatının sonu, ölümü, defin töreni ve sonrasındaki ritüeller anlatılır.

3.9.3. Câmî'nin ölümüne düşülen Farsça rubâî türündeki tarih, Farsça Mersiye yer alır.

II. Risalelerde görülen Ağıt ve Hatırat üslubu

Ali Şir Nevâyî adı geçen 3 risaleyi kendisinde ve yaşadıkları dönemde derin izler bırakan 3 önemli şahsiyetin ölümleri üzerine kaleme alır. Bu sebeple HS, HP, HM'yi tezkire/biyografi türünde, üslup olarak manzum-mensur ağıt ve hatırat örneği olarak değerlendiriyoruz. 3 risalede sadece kendileri için tezkire yazılan kişiler, meslekleri, buldukları çevreler hakkında bilgiler yer almaz, yaşadıkları dönemlerdeki meslekler, fikir önderleri ve onların birbirleriyle ilişkileri, sohbetler, sohbet âdâbı, sohbetlerde üzerinde durulan şairler ve okunan şiirleri, eserler, sâzende ve hanendeler, sosyal ilişkiler, eğitim vb. pek çok sosyokültürel veri yer alır (Ergene, 2018). 3 dostun ölümü anlatılırken de Türklerde ölüm esnası ve sonrası âdetler, yoğ merasimi, ritüeller hakkında bilgi verilir. Orhun Abidelerinden itibaren yazılı olarak tespit edilen ölümle ilgili geleneklerin devam edişi ve gösterdiği değişiklikler de bu risalelerden, birincil tanık Ali Şir Nevâyî'nin kaleminden öğrenilir.

1. Ağıt üslubu: Ali Şir Nevâyî çok yakın dostlarının, sırdaşlarının ölümünü idrak eder. Bu yakınlığı sebebiyle cenaze sahibi olarak görülür, ölenin birinci derece akrabasıymış gibi kendisine baş sağlığı dilenir. Hüseyin-i Baykara, Câmî'nin ölümü üzerine Ali Şir Nevâyî'ye taziyede bulunur. Ali Şir Nevâyî risalelerde ölüm gerçeği karşısında tepkisini, düşüncelerini, zengin bir söz varlığıyla paylaşır. Anılarını anlatırken canlı, akıcı bir anlatım sağlayan kısa cümlelerle okuyucuya özlem ve hüznünü hissettirir.

Ölümlle İlgili Söz Varlığı ve Ölüm Ritüelleri

Türk kültüründe ölümlle ilgili pek çok çalışma yapılmış olup (Jean Paul Roux, İ. Yazar, Hülya Arslan Erol, Ruhi Ersoy, Pervin Ergun, vb.) değerlendirmeler de yapılmıştır. Burada sınırlandırarak Ali Şir Nevâyî'nin üzerinde çalıştığımız üç risalesi, *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te (MN) ve *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ* (TEH) ve *Kitâb-ı Münşeat*'ta (M) ölümlle ilgili kullanılan kelime, kelime gruplarına, örtmece sözlere baktık. Ölüm kavramını doğrudan karşılayan söz varlığını şu şekilde tasnif edebiliriz:

1.1.“Ölüm” için vefât, *Fenâ şâmu* (HS, Mersiye III /6), *Fürkat*: Fürkatından za'ferân üzre töker min lâleler / lâleler irmes ki bagrımdan irür pergâleler (HS, R735a/13), *Heçr* (HS, Mersiye III /1), *vasl küni* (HS Mersiye II/2) kelime ve/veya kelime grupları kullanılıyor. *Öl-* fiiline risalelerde, MN'de rastlamadık; ancak TEH'de *öl-* sık kullanılıyor. İslamî dönemde inanç doğrultusunda *öl-* bu alemden başka bir aleme geçiş olduğu için *öl-* yerine Türkçe birinci sırada *öt-* “geçmek” (MN, 12, 32), *'âlemdin öt-* (MN, 8, 9, 27....) olmak üzere *bar-* (MN, 21), *fenâ dâm-gâhıdın bekâ-ârâm-gâhıga bar-* (MN, 31), *kâşif-i esrâr-ı İlahî bolup bar-* (HS, Mersiye V/5), *yêt-* (HS, I/8), *âhiret seferi allıga tüş-* (MN, 40), *âlemdin êtek silk-* (HS, Mersiye VII/7), *'âlemga vedâ kıl-/it-* (MN, 16), *bekâ mülkige bar-* (HS, Mersiye III /4), *devlet kuyaşın kemâl evci üze çek-* (HS, Mersiye II/3), *ecel iligidin anı pest êt-* (HP, R738a/1), (ey felek, ...her kimni ki, ...), *ecel elinde onu alçalt-, ekmel-i devrân vatânı tofragda ol-*” (HS Mersiye I/7), *fenâ dâridın bekâ gül-zârıga rihletleri ... vâki' bol-* (HM-R771b/24), *fenâ seylâbıga garik bol-* (MN, 74), *fenâ tengnâyıdın bekâ gülşeni fezâsıga hırâm körgüz-* (HP-R741a/19), *fevt bol-* (MN, 40...), *giyâh-ı dâmeni ayak astıda kal-* (HS Mersiye I /3), *kazâ yit-* (MN, 28; HS, R737a/11), *kesret encümenidin köz yumup ve hiddet halvet-hânesıga nüzûl kıl-* (HM, R 772a/9), *lâlesinin kefeni kanga boyal-* (HS, 1/2), *maktûl bol-* (MN, 71), *mutahhar rûhı çün melâ'-ı a'lâ 'azîmeti kıldı, ashâbnîñ hayâtı kuşı hem ol tâyir-i kudsîni êrişti ve fezâ'-ı ekber ü melâ'-i a'lâga yêtiş-* (HM, R 772a/10-11), *mübârek cisimlerinin âlî-mekân peykeri dârü'l-fenâ mahbesidin dârü'l-bekâ encümeniga meyl körgüz-* (HM, T758b/13-14), *'ömrga i'timâd yoktur* (HM-R770b/19-20), *özge âlem azîmetiga ayak ur-* (HP, R741a/5-6), *özini tofrag ile hemvâr tut-* (HS, Mersiye IV/6), *özlükni taşlap fenâ bâdiyesin kat' êt-* (HS, Mersiye III/2), *pâk muhib özin pâk mahbûb visâliga sal-* (HM, R 772a/11), *pâkize rûhlarının kudsî-âşyân tâyiri beden kafesidin ravza-i firdavs gülşeni sarı pervâz tüz-* (HM, T758b/12-13), *şehîd bol-* (MN, 73), *ravza-i rızvân sarı refâtâr êt-* (HS, Mersiye III/1), *rûh vedî'atin cân-âferînga tapşur-* (HM-R771b/19), *şem'-i velâyet öç-* (HS, Mersiye III /7), *telef bol-* (MN, 74), *Tênri (teâlâ) rahmetiga bar-* (HM, R762b/12; MN, 34), *tofrakka ilt-* (HM-R770b/20), *uçmak sarı azm*

ét- (HS, 3/3), *vâsıl-ı Hak bol-* (HS, Mersiye II /8), *yer tûbide mesken eyle-* (HS, Mersiye II /3), *zâyi' bol-* (MN, 74) fiilleri / birleşik fiilleri (T.+T. veya Alıntı +T.) kullanılmaktadır.

Ölü için de *naaş*, TEH'de *ölgü*, *meyyit* kullanılır.

1.2. Öldürmek: *Katl ét-* (HS, 1/6), *pâyâmâl ét-* (HS, 1/3), *şehâdet mertebesiga yetkür-* (MN, 73), *şehîd kıl-* (MN, 10) / *şehîd eyle-* (HS, 1/2), *telef kıl-* (MN, 45), *zâyi' kıl-* (MN, 45); TEH'de *öltür-*, *öltürt-*, *nâ-hak kan kıl-*, *helâk kıl-*. *Öldürülmüş* için de *maktûl* kullanılır.

1.3. Ölüm anı, tasviri, ilgili inanç ve uygulamalar: *Âhır dem* (MN, 68), *öter vakt* (MN, 67), *şecer ü sünbüli dâr u reseni* (HS, 1/6), *vasl künün mihr ile rûşen kıl-* (HS, 2/2) kelimeleriyle ifade edilen ölüm anının edebî olarak tasvirine bu metinlerde de rastlarız: *Çün pâkize rûhlarının kudsi-âşyân tâyiri beden kafesidin ravza-i firdevs gülşeni sarı pervâz tüzdi ve mübârek cisimlerinin 'âlî-mekân peykeri dârü'l-fenâ mahbesidin dârü'l-bekâ encümeniga meyl körgüzdi.* (HM, R758b/12-13) (Böylece temiz ruhlarının kudsî yuvasının kuşu, beden kafesinden cennet bahçesi gülşenine doğru kanat açtı ve mübarek varlıklarının yüce mekânlı yüzü dünya hapishanesinden ahiret meclisine yöneldi.)

Ölüm döşğinde yatarken yapılan uygulamaları görmekteyiz:

- Ölüm esnasında başında Kuran okumak: *Nez' hâletide ve mevt sekerâtında êrdiler hiç hâfıza êrmes êrdi kim başıda Kur'an okugay. Bu mahalde hâce Dihdâr yetiştî, alarnıñ vedâ' dîdârlarına müşerref bolup Kur'an okugay başladı, hatmni tüketmek hemân êrdi kim alar rûh vedî'atin cân-âferînga tapşur-* (HM-R771b/16-19), *Kuran hatmıga meşgûl bol-* (HM, R 772a/8);
- Nakşibendî tarikatı adetince can çekişirken *hafî zikri* yapmak: HM'de Câmî'nin hâlinin farklı olduğunu gördüklerinde (ölüm hâli sezdiklerinde) başını kuzeye doğru, yüzlerini de kibleye doğru çevirirler. Oğulları ayak uçlarında gözlerine bakarak otururlar; Ali Şir Nevâyî'nin isteğiyle oradan kalkarlar, çünkü Câmî Nakşibendîdir, kendi usulüne göre hafî zikri (sessizce Allah'ın, ism-i zâtın zikri) ile meşgul olup kalben Hakk'a yönelmeye çalışır. Başında Kuran hatmine başlanır:

Alarnıñ hâli özgeçerek boldı. Hazret-i 'Abdü'l-'azîz çün kördiler kim hâl özge nev'dür, özleri meded berip alarnıñ başın maşnık cânibidin şimâl cânibiga kılıp yüzlerin kible sarı kıldılar. Mevlânâ ziyâü'd-dîn Yûsuf kim alarnıñ erc-mend ferzendleridürler ayakları sarı közlerige utru olturup êrdi, alar kaçan köz açsalar iltifât yüzidin bakadurlar êrdi. Bu fakîr gûstâhlık kılıp iltimâs kıldım kim mahdûm-zâde utrudın koptılar, andın soñra alar nakşibendiyye hâceleri tarfı bile hafî zikriye meşgûl bolup öz teveccühleriga iştigâl körgüzdiler, tâ cum'a salavâtı çıktı andak ki yokarı mezkûr boldı. (HM, R 772a/3-8).

1.4. Ölünün defni, defin yeri, naaş nakli: Ali Şir Nevâyî TEH'de ölü gömme âdetinin kökeniyle ilgili dinî kıssayı anlatır: Kâbil'in Hâbil'i öldürdüğünde ne yapacağını bilemeden kaldırıp taşımaya başlar. Tanrı, insan ölü gömmeyi öğreysin diye iki meleği karga suretinde onun karşısına çıkarır. Kargalar birbiriyle vuruşup biri diğerini öldürür, katil karga turnaklarıyla yeri kazıp ölü kargayı toprağa gömmer. Buna bakarak Kâbil mezar kazıp Hâbil'i definder (TEH: 76).

Defin yeri için *merkad, kabr, mezar, medfen, dahme, âhuret yeri* kelimeleri kullanılır: Pehlevân'ın medfenin defin kıl- (HP-R741a/16-17). "Gömülü olmak" için de medfün (bol-); gömmek için *tedfîn, defn kıl-* yapıları kullanılır. *Defnetmek* için *köter-* fiili kullanılır: *Ve sultân-zâdelerni ve erkân-ı devletni barçasın anda köterür işige koydılar* (HM, R772a/18-19).

Seyyid Hasan-ı Erdeşir'in 14 yaşında ölen, genç yaşına rağmen Herat'ta tanınıp kıymet verilen ilim talibi ve okula giden, aynı zamanda öğrencisi olan oğlunu, Ali Şir Nevâyî'nin de oğlu bildiği Seyyid Muhammed'in defin merasimi tasvirlerle anbean anlatılır: Seyyid Hasan-ı Erdeşir, defin günü temiz elbiseler giyip temiz sarık dolar, ağlayanlara nasihat edip onları tevekkül içinde teskin eder. Naaş sünnete uygun olarak makbreye yerleştirilir, bağışlanması için Tanrı'ya dua edilir:

Anı çıkarur kün arıg ton këyip arıg destâr çırmap mâtemilerga, kim endûh u ıztırâb yüzidin bî-ihitiyâr yıglar êrdiler, alar nasihat kılıp teskîn bërür êrdiler, husûsâ bu fakîrga tâ medfenga bu fakîr yasagan hazîrega êltiler, alar özleri sünnet tarîkı bile makbere içige tüşüp azîz ferzendni şer' vechi bile âhuret yerige koyup Têñrige tapşurup tâleb-i gufrân üçün duâlar kılıp çıktular kim hiç nev' tagayyür hâllariga zâhir bolmadı. Na'ş bile bargan dervîşler ve ekâbir ve eşrâfını hayret lâl kılıp ta'accüb bî-hâl kıldı. Bu nev' fenâ ve istigrak ve havsala beşer haylıdın ma'lûmdur ki kimde bola algay (HS, R737a/13-18).

Naaş musallaya, defin yerine götürülürken omuzlarda taşınır: *İgnimge na'şın köter-* (HS, Mersiye VI /6), *Sultân Ahmed Mîrzâ Muzaffer Hüseyin Mîrzâ başlıg selâtın ve pâdşâhzâdeler bir birige nevbet bərişmey alarnıñ mahfûf muhâfesin içinlerige köterip nevbet birişmey musallâga êltiler* (HM, R772a/19-20).

Câmî'nin cenaze namazının kılınışı, defnedilişi şu şekilde anlatılmaktadır:

Namâz-gâhda hazret-i hâce 'azîzu'llâh ol hazretka sâyir eşrâf bile namâz kılıp yana mu-tahhar ravzalarına alıp kayıtlılar ve halk gavgâsıdın mahaffeni keltürmek düşvâr êrdi. Pâdşâh-zâdeler yasavulluk kılıp êlni korup yol açıp nefis medfenga yetti. Ve hazret-i kutbü'l-evliyâ Mevlânâ Sa'dü'd-dîn Kâşgârî, kuddise sırrahu, yanındaki zâhir-i etrîkat âdâbıda alarnıñ pîridür, **defn kıldılar**. Ve hazerât-ı 'âliyâtın medh-i 'âliyye Bike Bi-gim ki sâyir ebnâ-yı cinsdin fazl u kemâl, 'akl u hamîde hasâl bile mümtâzdurlar ve alarga irâdet ü ihlâsları bî-nihâyedür, hem sığ-vârlıg ve **mâtem-zedelig tavrıda** kélip **'azâ sürer kâ'idessin becâ keltürdiler** ve bu fakîrga nevâzişler kılıp barça ashâb ve mahlûm-zâdeni iltifâtlar bile müşerref kıldılar. Dağı sâyir 'azîzlerga kim **etrâfdagi vilâyâtlardın alarnıñ 'azâsı üçün keldiler** çün fi'l-hakîka bu fakîr sâhib-'azâ êrdi hem ol düstür bile fakîmi sâhib-'azâ tutup sormak resmin mer'î tutular. (HM, R772a/21-27; s.143).

HS'de önceden kabir yeri hazırlığı yapılmamışsa naaşın geçici olarak bir yere defnedilip sonra hazırlanan mezara nakledildiği bilgisine de yer alır. Ali Şir Nevâyî, Seyyid Hasan-ı Erdeşir öldüğünde şehirde değildir. Geldikten sonra ta'ziyet kaidessin becâ kiltürür (HS-737b/10). Şehrin kuzeyinde dağ eteğinde Seyyid Hasan-ı Erdeşir için bir hazire yaptırır. Aynı ayrı yerlere defnedilmiş azizlerin, Seyyid Hasan-ı Erdeşir'in dostlarının kabirlerini de bir araya getirip onun etrafına, ebedî istirahatgâhlarına yerleştirir, bir *Azizler haziresi* meydana

getirir:

Ve alarning fevti zamânında bu fakîr *şehrde yok irdim. Pâdişâh hükmi bile bir sarı barıp irdim. Kilgendin songra çün sâhib-i ‘azâ fakîr irdim. Ta’ziyet kâ’idesin becâ kiltürüp şehrnin şimâl haddida tag êtegede alar üçün hazire yasadım kim Cüy-i nev suyu aning içidin öter, be-gâyet biyik ve hōş-hevâ yirdür. Ve haylı ‘azizlerni kim alar bile tiriglikde musâhib irdiler ve kabrları perâkende yirlerde vâki’ irdi, yığısturup alar civârında koyıldı. Ve bu cihetdin ba’zı niyâzmenler ol yirni ‘Azizler haziresi dipdürler ve bu isim bile meşhûr hem boluptur. (HS-737b/10-13, s. 105).*

1.5. Ağlama, yas tutma, başsağlığı dileme: Ölümün gerçekleşmesiyle yakınlarını derin bir hüznün kaplar, mateme girerler: ‘azâ (HS, Mersiye III /5) *azâsında bu il nevha pedidâr êt-, evlâd-ı âdemga ‘azâ vâki’ bol-* (HM- R758b/14), *ehl-i ‘âlemga mâtem yüzlen-* (HM- R758b/13) kalıpları kullanılır.

Câmî’nin ölümüyle Ali Şir Nevâyî’nin içinde düştüğü hâlet, haberin yayılışı, karğaşa hâlinin tasviri:

Mên-i mâtem-zedega bék katıg iş tüşti. Ni özge bîdâd kılmakdın fâyide’î belki nè özni öltürmekdin netîce’î bu fakîrga vâki’ bolgan su’ûbet şerhi çün mümkün êrmes ve şürû’ aña tahayyür ve ta’daddın özge fâyide’î bêrmes. Şürû’ maksûdka kılmak evlâdur. El-kıssa, bu muvahhiş haber şehrga münteşir bolgaç ekâbir ü eşrâf cevânib ü etrâfdın yetiştiler. Barça sûg-vârlıg libâsında belki mâtem ve ‘azâ belâsında tâ ol ki hazret-i sultân-ı sâhib-kırân, hallede mülkehu ve tavvele ‘ömrehu, teşrîf keltürdiler, **hay hay yıglap telh telh şûrâbeler töküp bir zamân oturup Mevlânâ Ziyâü’-d-dîn Yûsuf’ni şefakat yüzidin kuçup müddetî başın koynıda asrap yıglap** sâyir ashâbga köñül bêrip bu fakîrni sâhib-‘azâ tutup hâlime dil-sûzluglar bile **eşk töküp nasâyih uvmevâ** ‘ız dür-bâr elfâzlaridin zâhir kılıp çün mübârek mizâclarında za’f bar êrdi hilâfet tahtı ve saltanat mesnedi ‘azîmeti kıldılar... Ve halâyık gavgâsı ol mertebede êrdi kim nêçe yüz miñ halknı bir cism bolgan tasavvur kılsa bolgay êrdi kim bir cism bolup êrdiler. (HM, R772a/12-21)

Ölenin yakını, ölüm etkisi: *Mên-i mahrûm (HS, 5/5), Mên-i mâtem-zede (HS, 4/7), mên-i sevdâ-zedega özgeçe mâtem tüş-* (HS, 3/8), *mâtemidin gam-zede ve anıñ gamıdın mâtem-zede bol-* (HP- R741a/6) gibi yapılarla tanımlanır. *Tamug otudın elge nümûdâr êtti (HS, 3/3), kazâ yetip âlemni höy ile kara kıl-* (HS, Mersiye VI/5), *egerçi ehl-i ‘âlemga mâtem yüzlendi ammâ sâhib-mâtem bu nâ-murâd sûg-vâr irdim ve sâyir evlâd-ı âdemga ‘azâ vâki’ boldı velîkin sâhib-‘azâ bu nâ-şâd ta’ziyet-şi’âr irdim.* (HM, R758b/13-14), *mâtemi bizge yaruk dehr yüzün târ êtti (HS, 3/2)* ifadeleriyle tasvir edilir.

1.5.1. Ağlama: Ali Şir Nevâyî inanç sahibi olarak sükûnetini muhafaza ettiğini, üzülmeyeğini yazsa da *ML*’de “*hay hay lafzın özlerin Türki-güylerke şerik kılıpdurlar ve bu lafz hem aslâ Türki uslubdur.*” (Özönder, 1996: 172) cümlelerindeki gibi ilk anlarda *hay hay* diye ağlamaktan uzak duramaz. *ML*’de belirtildiği gibi Türkçede onu diğer dillerden üstün kılacak ağlamak, hayıflanmak ile ilgili kelimeler bulunmaktadır: *bohsamak* “doku-

nakli, yanık bir sesle, boğuna boğuna ağlamak”, *hay hay yıglamak* “hay hay ünlemiyle ağlamak”, *ingra(n)mak* “dertli olarak gizli gizli ağlamak, inlemek”, *inçirmek* “hıçkırma, hıçkırma hıçkırma ağlamak, hafif hafif ahlaya ahlaya ağlamak”, *ohranmek* “(yavru hayvanlar hakkında) ağlamak”, *ökürmek* “yüksek sesle, bağıra bağıra ağlamak, höyküre höyküre ağlamak”, *singremek* “hüznünden yavaş ve gizli ağlamak”, *yıglamak* “ağlamak”, *yıglamsınmak* “ağlar gibi yapmak” (ML, 157-159). Üç risalede de bu Türkçe fiillerden bazıları veya kökleri yanı sıra alıntı isimler kullanılmış, çeşitli ağlayış tasvirleri yapılmıştır: *yıgla-*, *hay hay yıgla-*: *Fakîr alarnuñ halvetleri eşikige bardım, garîb hay hay yıglamakta êrdiler. Hiç neme dëy almadım ve müteessir bolup yıglap kayttım.* (HS-R737a/6-7), *höy: Höy ile ‘â’lemni kara kıl-* (HS, 6/5) ki ML’de öküremek fiiliyle ilgili olmalı, Türkiye Türkçesinde de tabiat yansıması kökenli öküremek fiili mevcut; *telh telh şûrâbeler tök-* (HM, R772a/15), *eşk tök-* (HM, R772a/17), *za’ferân üzre lâleler tök-*: *Fürkatıñdan za’ferân üzre töker min lâleler / lâleler irmes ki bagrımdan irür pergâleler* (HS, R735a/13), *nevha: Köñülge mâtem-zedeler nevhası çün yavuştı* (HM, R772a/11).

Ali Şir Nevâyî M’de 18. mektupta isim vermeden kıymet verdiği şehzadenin ölümü sonrasındaki perişanlığını şöyle anlatır:

Yaşungan êmiş kara bulutka mâhım

Gerdünnı savurmağlıg êrür dil-h’âhım

Kirmiş kara tofrakka kuyaş dëk şâhım

Niyüçün kara kılmasun felekni âhım

Ciger-süz hâdise kim istimâ’ı közge mûcib-i hûn-bârlıg ve gam-endüz vâkı’â kim ittulâ’ı cânga bâ’is-i efkârlıg êrdi, yêtişti. Köz eşki tûfânıdın bahâr yamguru dëk seyl-i endüh akızıp cân gussa figânıdın nîsân bulutu dëk öküremek âgâz kıldı. Beyt

Örtenür el fırkatıñdın nâle bünyâd êylesem

Kozgalur ‘âlem öküremek birle feryâd êylesem

Ammâ çün “küllü nefsin zâ’ikatü’l-mevt” şerbetidin hiç müteneffis mu’âf ve “küllü men ‘aleyhâ fân” hil’atidin hiç kimerse halâs êrmes. Sabr-dın özge çâre ve tahammüldin özge tedbîr tapılmas. Rubâ’iyye

Gül bardı êse çemen mu’attar bolsun

Şem ‘ öçti êse kuyaş münevver bolsun

Şehzâdega ger ravza müyesser boldı

Sultânga cihân mülki musahhar bolsun (Türk, 2020: 18, 79-80; 5b/23)

1.5.2. Yas tutma: Ölüm karşısında sevenlerin kabullenip baş eğişi, yas/matem havası görülür, kara matem kıyafetleri giyilir, dünya işi terk edilir, baş açılır, taş ile göğüs yaralanır: *Mümkün êrmes kişi takdîrga bërmeğ tagyîr* (6/8), *hecr tüni birle kara eyleme-* (HS, 2/2), *âlem işin terk êt-* (HS, 6/7), *baş yalañ eyle-* (HS, 6/6), *(felek) dürr-i eşk îsâr êt-* (HS, 3/7), *kabr üze sâkin bol-* (HS, 6/7), *felek mâtemide kara këy-* (HS, 3/7), *kazâ yêitse höy*

ile 'â'lemni kara kıl- (HS, 6/5), Mecnûn-vâr bî-hodluk ét- (HS, 6/6), nevhalar tart- (HS, 6/6), taş ile kögsümni figâr ét- (HS, 6/5), yaka yırt- (HS, 6/5), sûg-vârlıg libâsı (HM, R772a/13), Sultân-ı sâhib-kırân mizâcıda garîb endûh ve ıztırâb tüşüp gâyet-i hüzn ve melâletdin telh telh şûrâbe töküp hay hay yıgladılar ve şâhzâdeler dağı uşbu düstûr bile mâtem emrığa mürtekeb boldılar (HP, R741a/7-8), bî-ihtiyâr sûg-vârlıg resmini becâ keltürüp özni mâtemi tut- (HP-R741a/10), (Has u am herkesin) taziyet tutup libâslarığa tagyîr bërîp mersiye ve târîhler aytıp dünyîni öziğe kara kıl- (HP-R741a/11-12), Özlerin sâhib-i azâ kör-(HP-R741a/12), Barça melûl ve giryân ve ol mâtemdin perîşân ve bî-ser ü sâmân bol- (HP-R741a/14-15), Figânın felek-i esîrga tartıp nevhalar ve nüdbeler körgüz- (HP-R741a/15-16)

Pehlevan Muhammed'in yasının tutulması şu şekilde tasvir edilir:

Etibbâ bir zamândın soñra Pehlevân mâtemidin gam-zede ve anıñ gamıdın mâtem-zede bolup yüz derd ü hasret bile kaytıp keldiler. Bu hâldın Sultân-ı sâhib-kırân mizâcıda garîb endûh ve ıztırâb tüşüp gâyet-i hüzn ü melâletdin telh telh şûrâbe töküp hay hay yıgladılar. Ve şâ-zâdeler dağı uşbu düstûr bile mâtem emrığa mürtekeb boldılar. Ve erkân-ı devletdin âlî-mikdâr ümerâ ve zevî'l-iktidâr vüzerâ ve sâhib-i temkîn içkiler ve husûsiyyet-âyîn çihreler ve sâyir eşik eli ki barça Pehlevânga yâr u hevâdâr êrdiler, bî-ihtiyâr sûgvârlıg resmini becâ keltürüp özni mâtemi tuttılar. Ve şehh erhâlfîsîdin sâdât-ı âlî-şân ve ulemâ-i refî-mekân ve meşâyih-ı izâm ve kuzât-ı kirâm ve havâss u avâm mecmûi taziyet tutup libâslarığa tagyîr bërîp mersiye ve târîhler aytıp dünyîni öziğe kara kıldılar. Belki her biri başka başka özlerin sâhib-i azâ körgüzüp âşübveşin zâhir kıldılar. Ve zerâfet-âsar şuarâ ve dikkat-şîâr zürefâ ... ve hakikat-meâb ehl-i tarîk ve tarîkat-iktisâb ehl-i tahkîk ... barça melûl u giryân ve ol mâtemdin perîşân ve bî-ser ü sâmân boldılar. Ve tigresideki yâr u uşşâk ve mülâzim ü hem-nişîn ve sâyir fukarâ ve mesâkin ve evliyâ vü etkiyâ figânın felek-i esîrga tartıp nevhalar ve nüdbeler körgüzdi-ler (HP, R741a/6-16).

1.5.3. Başsağlığı dileme: 'Azâ sorar âyînin becâ keltür- (HM-R762b/12-13)

1.5.4. Ölünün hayrını yapmak: Yemekler verilir, hatim(ler) indirilir: *Ve pâdişâhâne ceşn tüzüp azîm aşlar bërîp hatm kâidesini becâ keltürdiler, belki hatm kıldılar.* (HP, R741a/17-18); elbiseler dağıtılıyor: *Sultân Bedî'ü'z-zamân Mürzâ ... Mâzenderân milki-din kişi yeberip alar 'azâsı için ba'zığa libâslar iltifât kılıp êrdiler.* (HM, R772b/1-2), *Pâdişâhâne ceşn tüzüp azîm aşlar bërîp hatm kâidesini beca keltür-* (HP-R741a/17-18), *Hatm kıl-* (HP-R741a/18)

1.6. Ölen için tarih düşürme, mersiye yazma, dualar etme:

Tarih düşürme, mersiye yazma: *Ve nazm ehli târîhler köp aytıp okudılar. Ol cümledin bu târîh bile mersiye aytıp yıl aşı tartarda sultân-ı sâhib-kırân 'âlî meclisleride ötkerdi ve hükm boldı kim Mevlânâ Hüseyin-i Vâ'iz minber üstide okudı, târîh budur kim* (HM, R772b/6-8)

Dua etme: Şu örnekte beden ile ruh için birbirinden ayrı tutularak dua edildiğini

görmekteyiz: *Mekânı ravza-i cinân ve rûhıga firdevs-i a'lâ mekân bolsun.* (MN, 389); *Hazret-i Hak subhanehu ve taâlâ ol sâlik-i âgâlum ve ol vâsıl-ı dergâhı câvidân-ı rahmet ravzasıda sâkin ve müebbed magfîret gülşenide mutmain tutsun ve mutahhar kabrının ki mehbit-i envâr-ı ilâhîdür, bu tîre rüzgârğa lem'âi ve mukaddes rûhının ki vâsıl u vâkıf-ı nâ-mütenâhîdür, bu zalâletka kalgan hâksârğa eşi'âi yetsün* (HS R337b/15-17)

- 1.7. **Ölüyü anma günleri/ölünün yıldönümü:** Hüseyin-i Baykara, Câmî öldüğünde gelenekleri yerine getirmeyi üstlenir. Câmî'nin matemi bir yıl sürer. Hüseyin-i Baykara yıl aşımeyi de üstlenir, onun için yüce imaretler yaptırır. Bu imarete hafızlar ve imamlar atar:

Bir yılğaça 'âlem ehliga 'umûmâ ve Horâsân ve Herât ehliga husûsâ mâtem êrdi. Yıl bolgandın soñra hazret- i sultân-ı sâhib-kırân alarnıñ yıl aşımı bes i'zâz u ihtirâm bile pâdşâhâne bërîp muhlisleridin ba'zı ol hazretniñ mutahhar merkadı başıda 'âlî 'imâret salıp huffâz u imâm ve mukrî ve huddâm ta'yîn kıldı. Ve nazm ehli târîhler köp ayıp okudılar. Ol cümledin bu târîh bile mersiyeni ayıp yıl aşı tartarda sultân-ı sâhib-kırân 'âlî meclisleride ötkerdi ve hükm boldı kim Mevlânâ Hüseyin-i Vâ'iz minber üstide okudu, târîh budur kim (HM, R772b/4-7)

2. **Hatırat üslubu:** Ali Şir Nevâyî'nin "Kitap" adını verdiği alt bölümlerde veya metnin gövdesinde hatıralar yer alır, bu bize Babur'un *Baburnâme* veya diğer adıyla *Hatırat*'ının bir bakıma dayandığı temelleri gösterir. Hatıralar kısa cümlelerle, sade ve anlaşılır ölçünlü bir dille yazılmaktadır; yani Türk nesrinde esas olarak bir hatırat türü ve üslubu vardır. Babur Şah bu geleneği devam ettirerek geliştirip üst seviyeye taşımış, kendi hatıralarını bu üslupla kaleme almıştır. Biyografisi yazılan kişiyle anlatılan ortak anılar aynı zamanda Ali Şir Nevâyî'nin hayatına, sosyal çevresine, ilgi alanlarına, karakterine dair bilgileri içerir. Fenâiyye bahçesinin yapımı anlatılırken tabiata olan merakına, bahçıvanlıkla ilgili bilgi sahibi oluşuna örnek bir hikâye:

Fenâiyye bâğçesin yasarda kim ol hazret havilîlerinin içinde yer inâyet kılıpdurlar kim fakîr özümge muhtasar menzil yasap mên. Pâdşâh, Merv kışlagıga azm kılğanda fakîr Dervîş Câmî Irâk-bendni kim zamânning çâbük-dest bâğbânlarıdır tayin kıldım kim bahâr bolgaç ol bağçege reyâhîn ve eşcâr êkkey. Bahâr bolganda dervîş-i mezkûr kélip ol bâğçening buyurulan işige kıyâm körgüzürde ol hazret dağı gâhî kélip mübârek hâturları teşhîs için birer zamân anda bolur êrmişler. Ve bazı yıgaçlarga dağı iltifât kılıp yer körgüzür êrmişler ki kayda êkkey. Bazıda münâkaşa kılur êrmiş ve ol hazretka hoş kélip münbasit bolur êrmişler. Bir kün yıgaçğa alar yer tayîn kılıpdurlar, divâne bâğbân inâd yüzidin dèpdür ki munda êkmes mên. Alar inbisât yüzidin dèptürler, nivçün êkmes sên. Ol dèpdür kim rece taşkarıdur tangla çirig kelse mîr şeyhim bâğ-bânlıkda vukûfluk kişîdür körüp itirâz kılğusıdur. Alar dèpdürler kim bâğçe şeyhimning emestür Alî Şîr'niñdür, ol itirâz kılğusıdur. Çirig şehrga kèlgendin songra Dervîş Câmî'niñ tündluklarıdın ashâb nakl kılurlar êrdi. Ve ol hazret dağı zevk ve neşât yüzidin ol yıgaçnı körgüzüp ötken hikâyetni kim alar bile Dervîş Câmî arasıda vâki bolğandır nakl kılurlar êrdi. (HM, T760b/14-24).

Belagatlı dilden uzak, açık ibareli ve tahkiye üslubuyla iç içe birleşik cümlelerle, *kim*'li birleşik cümlelerden çoklukla anlatılana vurgu amacıyla yararlanılarak hatıralar aktarılır:

*Bir kèçe bir uluk kişi mecliside cemâat-i azîzler hıdmetiga tüştüim. Mutahher Üdı kim hoş-nevâzlıgda Zühre anıñ anası ve hoş-h'ânlıgda anıñ ferzend-i rüh-efzâsı bola alur êrdi. Meclis ehli müteayyin ü hoş-tab êl êrdiler. Ve mîr-i meclis hem hoş-tâb ve hem pâdşâh-nişân mugannıga bazı itirâz yüzidin ve bazı tenbîh yüzidin **dêdiler kim** "Sirışk min hemme dür şod okuma, dürr şod ornıga hûn şod oku ki dür şodnıñ manîsi yoktur." Mîr meclisidagı ehl-i mecliska müttefik, bu fakîr hiç neme demedim. Meclis huzzârı fakîrge dagı meşgulluk bünyâd kıldılar **kim** "Sên dagı bu sözde neçük ashâb bile muvâfık êmes sên?" **dêp**. Fakîr **dêdim kim** "Mên ol cânib mên kim kâyil edâ kıldı; yanı misâl-i katre-i bârân sirişk min dür şod. Râstdur belki mundak kerek." Barça hümûm kılıp fakîrge gulîv kıldılar. Fakîr **ayttım kim** "**Çün** siz barça bir cânib bolduñuz, mên yalguz sizge öz müddeâmnu sâbit kıla alman. Ammâ her kişini hakemlikka müsellemtutsangız girev baglar mên." Barça ittifâk bile **ayttılar kim** "Hazret-i mahdûm âlem efâzılınuñ hakemi belki hâkimidür. Alarnı müsellemtutmas kişiyoktur. Fakîr alar bile girev baglap meclis keyfiyyetin ve ol bahsning sebebin ve ol beytde hûn lafzın ya dür lafzın münâsib ve muvâfıkrak mudur?" **dêp** maksûdnuñ istinâdın hem ol zamân bitip ol hazret hıdmetleriga yêberildi. Bir yahşı zamândın songra bargan kişiy kêlip cevâb keltürdi. Ol hazret bu mısırânı bitip êrdiler **kim** suhen-i dürrüst ü taalluk be-gûş-ı şeh dâred. Ol cemâat mülzem bolup fakîrge alarnıñ terbiyet ü mededleri bu nev yetti. Malûm êmes **ki** hergiz kişiy bu nev muhtasar müfid cevâb hiç suâlga yetmiş bolgay. Tañlası bu söz şöhet tutup êl yâd tutup mecâlisde nakl kılurlar êrdi. (HM, T760b/24-T761a/11).*

III. Risalelerin cümle yapısı ve biyografi / tezkireyle ilgisi

Ali Şir Nevâyî belirli bir inşa metodu üzerine yazdığı risalelerinde plana sadık kalır, her bilgiyi tasarlanan şekilde ilgili yerde yazar, anılarını yerinde kesmeyi bilir, böylelikle okuyucuyu sıkmaz. Üç dostuyla ilgili anlatacağı çok şey olmasına rağmen sözü uzatmaz, dağıtmaz. Başka anıları ihsas ettirir, ama yeri geldiğinde "el-kıssa" "sözün özü, özetle" diyerek sözü/bölümü bağlar: *El-kıssa çün alarğa Hak yolının sülûki dâmen-gîr bolup mülâzemetdin ictinâb zâhir kılıp isti'fâ tariükıdın kirip arzga yetkürdiler* (HS, sf. 100); *El-kıssa çün alar nokerlik belâsıdın ve sipâhîlik ibtilâsıdın Tenri inâyeti bile halâs boldılar.* (HS, sf. 101); *"El-kıssa karıganının şerhide"* (HP, sf. 108).

Ali Şir Nevâyî'nin risalelerde hatıralarını anlatırken kullandığı üslup Babur Şah'ın *Baburnâme*'sinde kullandığı akıcı üslubun gelenekte var olduğunun ispatıdır. Ali Şir Nevâyî hayıflandığı, acizliğini dile getirdiği, matemde olduğu anları dile getirdiği bölümlerde ünlemlerin de bulunduğu secili cümle yapılarına sıklıkla başvurur:

Ay dünyâ şuglınıñ ibtilâsıdın ve yüz miñ vây dünyâ ahliniñ zulm u cefâsıdın, belki melâlet ü îzâsıdın, *âh* zamân cevr ü bîdâdıdın ve ne'ûzu bi'llâh ebnâ-yı zamân kasd u ifsâdıdın (HS-R736b/5-6).

Anıñ rıfk u muvâfakatın **nê** til bile takrir ête algay mên ve **nê** kalem tahriri bile beyân kıla algay mên! Mundın **ötmes** ki kırk yıl bir meniñ dek hod-râyı bî-ser ü pây, âşüfte-sâr, perîşân-rûzgâr kişiy bile musâhiblik kılgay ki hâtura kêlmes ki hergiz andın hâtrıga gubârı oturmuş **bolgay** ve köñülge yetmes ki hergiz andın köñülge âzârı yetmiş **bolgay**. Belki andak zîst kılmış **bolgay** ki kündin künge mahabbet ser-riştesi muhkemrak ve meveddet kâide-i tarîki müekked ü müstahkemrak **bolmuş bolgay** (HP- R740a/3-7).

Risalelerde esas olarak geçmişle ilgili hatıralarının olduğu yerlerde esas cümlelerde görülen geçmiş zaman kullanılır; ancak geçmişte bir zaman dilimiyle ilgili bir anı tahkiye yoluyla anlatıldığında o anı yaşatılır, çoklukla geniş zamanda yüklem çekimlenir. Türkçenin çok çeşitli cümle yapıları, basit isim, fiil cümleleri, sıralı veya bağlı cümleler; yardımcı cümleleri de birleşik cümle olabilen ki(m)'li, şartlı, iç içe birleşik cümlelerle canlı, akıcı, zengin ama nesrin getirdiği özlü bir anlatım sağlanır:

Ol pâdişâh bu hâletleridin alarga ferzendâne iltifâtlar kılır êrmiş. **Ve** özünün bazı ferzendiga ki bazı hâlâtı köñlige yakmas êrmiş, alarnıñ kılığlaridin teessüf yêp **dêr êrmiş kim**: “Nê bolgay êrdi seniñ efâl u hisâlîñ hem fulânga ohşasa êrdi.” **Ve** bu sözdin garazı alar êrmişler. Saltanat tahtı Sultân İbrâhîm Mîrzâ'ga karâr tutkanda **kim târih sêkkiz yüz altmış bir êrdi**, bu fakîr alar sohbetiga müşerref boldum. Alar tarîk u revîşi bu fakîrni andak şifte kıldı **kim** bir kün alar mülâzemetiga yêtmesem êrdi şikîbâlığım yok êrdi. **Ve** alarnıñ hem iltifât u mülâyemetleri fakîr bile ol mertebede êrdi **kim** ol kün alar hıdmetiga yête almasam êrdi, alar kélip ahvâl **sorarlar êrdi kim** “Teşvîşi bolmamış bolgay kim bu kün sêndin habar tapa almaduk.” **Ve** bu fakîrni fakr tarîkıga delâlet ü irşâd kılurlar êrdi. **Ve** nazm ayturğa dağı terğib körgüzürler êrdi. **Çün** ol evkâta fakîrniñ nazmları Horâsân'da şöhret tutup êrdi; alar dağı iltifât kılıp bazı ebyâtıñ köp okurlar êrdi. **Ve** mecâlisde hoş-vakt bolurlar êrdi. Ol cümledin biri bu matla'dur.... *Fârisi eş'ârdın Hazret-i Hâce Hafız-ı Şîrâzî kuddise sırruhu Dîvân'ıga köp akîdeleri bar êrdi*, **belki** ol Dîvân'dın ekseri alarnıñ hâtırıda êrdi **ve** köp ebyât mecâlisde ol Dîvân'dın mezkûr kılurlar êrdi.... **Ve** zamânıñ şuarâ ve fuzalâ ve zürefâsıdın alarnıñ visâkı hâlî êmes êrdi, **belki** dervîşler ve ehullah dağı dâyim alarnıñ öyin müşerref kılıp sohbetler tutar êrdi. **Ve** şehriñ sâzende ve hânende ve güyendesı dağı dâyim alarnıñ sohbetiga hâzır bolurlar êrdi. Bu mezkûr bolgan zerâyıfın hergiz yok êrdi **kim** alarnıñ menzilide kişi bolmagay **belki** bu tâyifenîñ mecma'ı alarnıñ visâkı êrdi **ve** bu cemâat dâyim anda (*HS, Eraslan: 92, 93*)

Yukarıdaki anekdotta toplamda 16 cümle bulunur: Paragraf bütünlüğünü göstermek amacıyla “ve” bağlacıyla bağlanmış 2 tanesi isim, 7 tanesi fiil cümlesi olan 9 basit cümle; bir tane *çün* 'lü birleşik cümle; *belki* cümle başı edatıyla bağlı üç cümle; bir tane noktalama işaretlerinden (:) yerine kullanılan kim'le bağlanmış iç içe birleşik cümle. Bu cümleler içinde hem *kim* hem de şart yapısını bir arada bulandıran son derece sağlam kurgulu şartın, iç içe birleşik cümlelerin, *kim* bağlacının kullanıldığı iki cümle vardır ki Ali Şir Nevâyî'nin dile ve hususiyle Türkçe cümle yapısına hâkimiyetinin göstergesidir.

Anıların aktarımında *dedim-dedi* kalıbındaki iç içe birleşik cümlelerle kurulu karşılıklı konuşmalar, soru cümlelerine dayalı tahkiye üslubu kullanılır:

Mukaddime bünyâd kıldı kim seni bu kün dêrler ki Türkçe şî'riñi yahşı aytur sên. **Ve** *Türkçe nazm aytur ehldin eşitip biz ki* bu sözni müsellemler tuturlar. Biziñ bir suâlımız bar, cevâb bér.”; **-dedim**, “Bilsem bêrey. Siz baru suâlîñizni aytıñ.”; **-dedi**, “Suâlımız budur ki Türkî-güy şuarâdın olça şî'rleri rûzgâr sahîfeside sebtdür, kaysı yahşıraq aytıpturlar ve seniñ skîdeñ anıñ yahşı aytmagıga bar ve sên bêgenür sên?” -Fakîr **dedim**, “Barça yahşı aytıpturlar ve mên bêgenür mên. (116-117)

Sonuç

Ali Şir Nevâyî'nin Türk diliyle biyografi yazma alanında bir ilk olduğu çeşitli çalışmalarda kaydedilmiştir. *Mensur-manzum 3 biyografi/tezkire* üzerine yapılan bu çalışmada tespit edilen metinlerin binası da ileri sürülen tezi doğrular niteliktedir. Birinin ölümünden sonra kaleme alınan ağıt, hatırat özellikleri taşıyan tek kişilik tezkire yazımını Ali Şir Nevâyî adım adım olgunlaştırır. HM bu tezkire türünün inşasının metodik bir hâle getirildiği nihai şekil olup Ali Şir Nevâyî tarafından risale girişinde, içerikleri ana hatlarıyla açıklanarak *Mukaddime*, *Makale*(ler) ve *Hatime* olmak üzere üç ana bölüm üzerine kurulmuştur (Abik, 2006: 20).

HM'de başta risale adı/başlık, manzum tevhit, manzum naat, sunum (mensur, manzum ağıt) ve sebab-i telif'in (risalenin yazım sebebi, risalenin binasının açıklanması, risalenin adının konulma sebebi, risale binasındaki ana bölümlerin içeriği) yer aldığı bir giriş protokolü bulunur. HS ve HP'de manzum tevhit, naat ve sebab-i telif bölümleri yoktur. *Mukaddime*'de adına tezkire yazılanın nesebi, doğumu, yetişmesi, Nevâyî'nin tanışması anlatılır. Sayısı adına tezkire yazılana ve eserlerine, ilişki derecelerine göre değişiklik gösteren *Makale*(ler)'de ortak işler, mektuplaşmalar, adına tezkire yazılanın eserleri açıklanır. *Hatime*'de adına tezkire yazılanın ölümü, ölüm ritüelleri, dua, Farsça ölüm zamanı için düşünülen tarih(ler) kaydedilir, Farsça mersiye yazılır. HM'de Câmî'nin Nevâyî tarafından okunan eserleri de *Hatime* başında açıklanır.

Ali Şir Nevâyî'nin incelenilen üç risalesi de çok kıymet verdiği kişilerin vefatından dolayı duyduğu derin üzüntüyü işlediği mensur mersiye gibidir. Yaşadığı duygu yoğunluğunu, acıyı, kendisi için iftihar sebebi olan hatıralarını yazarak mürşitlerine, dostlarına vazifesini eda eder. Üç risale de sosyal hayattaki *yoğ* merasiminin ölüm hadisesiyle başlayıp, ağlama (*hay hay çekme*), ağıt yakmanın, taziyenin, ölüyü iyi anılarla anmanın yazıya geçirilmiş, edebî bir hüviyet kazanmış şeklidir. Üç risale karşılaştırıldığında her şeyden önce metne konu olan kişiyle yakınlık derecesi, onun hakkında bilinenler metnin içeriğinin belirleyicisidir: HS'de bir bakıma mürşidi için yazılan bir biyografideki içtenlik vardır ama mürşidi olmasının getirdiği resmiyet ve saygınlık kelime seçimlerine yansır; HM'de saygı duyduğu can yoldaşı/dost için kullandığı zarif, samimi kelimeler görülür. Risalelerde üç kişiden de nezaket ifadesiyle 3. çoğul kişi zamiriyle (*alar*) bahsedilir. HM'de tahkiye tarzında dolaylı anlatım yoluyla ifade edilen anılar sıklıkla *dédim-dédi* kalıbında, konuşma cümleleriyle anlatılır. Risaleler bir senaryo metni özelliği taşır. Câmî ile aralarında geçen latifeleşmelerdeki canlı dil bunun göstergesidir.

Biyografisi yazılanın eserleri, ortak anılar risale hacminin belirleyicisidir. Ali Şir Nevâyî'nin Câmî ile diğerlerine göre ilişkilerinin farklılığı, Câmî'nin eserlerinin çok oluşu HM'nin hacmini artırmış metnin gövdesinde daha çok bölüm açılmasına sebep olmuştur.

İncelenilen üç risale, HS, HP ve HM, Ali Şir Nevâyî tarafından değer verdiği üç kişinin ölümü üzerine üzüntüsünün teskini için ve zaman sayfasında unutulup gitmesinler diye onlarla arasında geçenleri kaydederek son bir vazifeyi eda etmek için kaleme alınmıştır. Bu sebeple risalelere ölüm havası da hakimdir. Eserlerde ölümle ilgili zengin kelime/kelime grubu, örtmece ifadeler kullanılır, ölümle ilgili ritüeller anlatılır. Çalışmada bunlar için ayrı bir bölüm açılarak

Ali Şir Nevâyî’de ölüm olgusu, ölümle ilgili Türkçe ve alıntı söz varlığı, ölümle ilgili ritüeller tespit edilmeye çalışılmış, Türkçe ölmek [öl- fiili dışında kelime/kelime grubu (Türkçe/Türkçe+alıntı/alıntı) + öt-/bar-/bol-/tüş-/kıl-/ét-/tut- vb. birleşik fiilleriyle], ölü (ölüg, meyyit, naaş), öldürmek [öltürmek, öltürt-; kelime/kelime grubu (Türkçe/Türkçe+alıntı/alıntı) + ét-/yètkür-/kıl-/eyle- vb. yapılar], ölüm anı, defnetmek v.b. söz varlığı derlenmiştir.

HS, HP ve HM’de ağırlıklı olarak kullanılan cümle yapıları üzerinde durularak üsluba dair birkaç söz söylenip örneklendirilmiştir. Risalelerde açıklık ve anlaşılabilirlik esaslı basit, bağlı, şartlı, iç içe ve ki(m)’li birleşik cümleler müstakil veya iç içe geçmiş olarak kullanılmıştır. Anlatımı canlı tutmak, kuvvetlendirmek, delillendirmek amacıyla farklı soru cümlelerinden (gerçek soru, cevabı belli soru) yararlanılmış, kısa şartlı birleşik cümlelerinden sebep-sonuç ilişkileri için sıklıkla istifade edilmiştir. Anılar tahkiye metoduyla kısa tutulan iç içe birleşik cümleler kurularak anlatılmıştır. İçteki cümle(ler) ya doğrudan cümle içinde yer almış, ya (:) görevinde ki(m)’li birleşik cümlenin yardımcı cümlesi ya da *dep* edatıyla zarf görevinde kelime grubu olarak cümlelere dahil edilmiştir.

Ali Şir Nevâyî *ML*’de zenginliğini ortaya koyduğu Türk Dilinin çeşitli ince, nazik ibarelerle, zengin ifade gücüyle HS, HP ve HM’yi düzyazı olarak kaleme almış ve nazımla zenginleştirmiştir.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and publication ethics statement:

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların makaleye katkı oranları

Bu makaledeki yazar %100 düzeyinde makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution rates of authors to the article

The author in this article contributed to the 100% level of writing of the article.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Conflict of interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

Arat, R. R. (hzl.) (1987). *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur Vekayi Babur’un Hâtıratı*. Cilt II. TTK Yayını.

Babacan, İ. (Kış 2007). 16. Asırda Osmanlı sahası şairleri hakkında yazılmış ‘Tezkire-i Mecâlis-i Şu’râ-yı Rûm’ adlı tanınmayan bir tezkire. *Bilig*. (40), 1-16.

- Canım, R. (2011). Lâtîfi Tezkiresi'nde biyografik bilgi'nin mahiyeti ve verilmiş biçimi üzerine bazı değerlendirmeler. *Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi. Sempozyum Bildirileri* (Nevşehir, 6-8 Mayıs 2010). AKM. 153-190.
- Cemiloğlu, İ. (2011). Mecâlisü'n-Nefâyis'in dili hakkında. *Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi. Sempozyum Bildirileri* (Nevşehir, 6-8 Mayıs 2010). AKM. 191-194.
- DLT, Ercilasun, A.B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. TDK Yayını.
- Eraslan, K. (hzl.) (2001). *Alî-Şîr Nevâyî. Mecâlisü'n-Nefâyis. I (Giriş ve Metin); II (Çeviri ve Notlar)*. TDK Yayını.
- Ergene, O. (2018). Mecâlisü'n-Nefâyis'in içerdiği biyografik öğeler. *Türük Uluslararası Dil ve Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi. 1* (14), 25-59.
- Ergun, P. (2013). Türk kültüründe ölümlerle ilgili bazı terimler. *Millî Folklor. Yıl 25. (100)*, 134-148.
- HE, Türk, V.ve Doğan, Ş. (2015). *Ali Şîr Nevâyî Hayretü'l-Ebrâr*. TKAE.
- HM, Abik, A. D. (hzl.) (2006). *Alî Şîr Nevâyî Hamsetü'l-Mütehayyirin*. Seçkin.
- HP, Eraslan, K. (hzl.) (1980). Alî Şîr Nevâyî'nin Hâlât-ı Pehlevan Muhammed Risâlesi. *Türkiyat Mecmuası. 19*, 99-164.
- HS, Eraslan, K. (hzl.) (1971). Nevâyî'nin Hâlât-ı Seyyid Hasan Big Risâlesi. *Türkiyat Mecmuası. 16*, 89-110.
- KB, Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I. Metin*. TDK Yayını.
- Kılıç, F. (1994). *Meşâirü'ş-şuarâ*, İnceleme-Tenkitli Metin. Yayınlanmamış Doktora Tezi. GÜSEB.
- Küçük, S. (June 2012). Tezkire ve tezkireciliğin gelişimi. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi. Karabük Üniversitesi, 1*(2), 14-31.
- M, Türk, V. (2020). *Ali Şîr Nevâyî Kitâb-ı Münşeat*. TKAE.
- ML, Özönder, F. ve Barutçu, S. (hzl.) (1996). *Alî Şîr Nevâyî. Muhakemetü'l-Lugateyn*. TTK Yayını.
- MN, Eraslan, K. (2001). *Alî-Şîr Nevâyî Mecâlisü'n-Nefâyis I (Giriş ve Metin). II (Çeviri ve Notlar)* TDK Yayını.
- Mullahocayeva, K. (2011). Ali Şîr Nevâyî'nin biyografik bilgileri içeren eserleri hakkında. *Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi. Sempozyum Bildirileri* (Nevşehir, 6-8 Mayıs 2010). AKM. 493-500.
- Okumuş, Ö. (1993). Câmî Abdurrahman. *TDV İslam Ansiklopedisi. 7. Cilt. 94-99*.
- Öger, A. (2011). Uygur Türkleri Arasında Tezkirecilik Geleneği ve 18. Yüzyılda Yazılmış Bir Tezkire Örneği: Tezkire-i Ezizân. *Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi. Sempozyum Bildirileri* (Nevşehir. 6-8 Mayıs 2010). AKM. 533-543.
- Öngören, R. (2013). Zikr. *DİA. 44. cilt. 409-412*.
- Seyhan, T. O. (hzl.) (2016). *Ali Şîr Nevâyî- Hayretü'l-Ebrâr. 1. Cilt: Karşılaştırmalı Metin. Kesit*.
- TEH, Türk, V. (2018). *Ali Şîr Nevâyî Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ* (Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım).
- Temel, E. (2020). Alî Şîr Nevâyî'nin Mecâlisü'n-Nefâyis tezkiresinde öne çıkan metonimik yapılar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. 17* (2), 286-311.
- Togan, A. ve Velidi, Z. (1940). Ali Şîr. *İslâm Ansiklopedisi. 1. Cilt, 349-357*.
- Volin, S. L. (1955). İeningrad kitaplıklarındaki Nevaî yazmaları hakkında. (Rasime Uygun. Çev.).

TDAY Belleten. 99-141.

- Yıldız, A. (2011). *Paralel Yaşamlar*'dan şair tezkirelerine: Doğu ve batı biyografi yazarının kaleminden insan. *Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi. Sempozyum Bildirileri* (Nevşehir, 6-8 Mayıs 2010). Atatürk Kültür Merkezi. 635-666.
- Zal, Ü.-Eker, Ü. (2014). Ebû Nasr Samâni Tezkiresi. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi.* (4), 161-179.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).